

host do školy

4

ČESKÁ A SVĚTOVÁ LITERATURA
INSPIRACE POUČENÍ
DIDAKTIKA INFORMACE NÁPADY

ZÁŘÍ
2007

Současná česká próza z rychlíku
Poezie v inkubátoru
Nová vlna české dramatiky

...neboť všichni jste Šebky i nešebky

Kánon

Magie ve Zlatém kořenáči E. T. A. Hoffmanna

Přijímací zkoušky na FF UK: odvracení od reality

Kánon

PETR A. BÍLEK

Když byl před rokem a půl zveřejněn „Kánon titulů z české a světové literatury k ústní zkoušce“, který jako součást státní maturity z českého jazyka a literatury navrhl CERMAT, zaplnil naše média tištěná i elektronická takřka hušitský chorál, v němž se dalo rozeznat třeba následující litanie: „Autor devadesáti románů by neměl být zredukován na dvě knihy...“; „Vedle děl světové literatury by měli povinně číst středověké autory, které dnes nikdo téměř nezná, nebo naopak současné autory, zcela tendenční a poplatné dnešní době“; „Toto vynikající dílo zde chybí“; „V seznamu jsou i komunističtí autoři“; „Proč máme u O. Wilda jen dvě možnosti, když jsme byli v Divadle ABC na Ideálním manželovi a docela si ho pamatujeme? Proč je u J. W. Goetha uveden u Fausta jen 1. díl? Proč máme v nabídce F. J. Rubeše, jehož jméno nic neříká ani mnohým učitelům češtiny? Proč jsme u B. Němcové omezeni zrovna těmito třemi povídkami, když se nám více líbí Karla nebo Dobrý člověk?“ „Proč není v seznamu Jan Drda, Jan Werich“ atd.

Je jistě pochopitelné, že učitelé — a v tomto případě i odborná, ale ještě mnohem spíše neodborná veřejnost — se brání vnučování jakýchkoli „povinných“ seznamů čehokoli shora, a je to pochopitelné zvláště v prostředí, kde léta fungovaly nechvalně známé soupisy povinné četby. Přesto celé bédování nad kánonom zaráží: nejvíce tím, že každý hned věděl, co je v něm špatné (kdo tam být má či naopak nemá), ale takřka nikdo si nepoložil otázku, co že to vlastně literární kánon je, k čemu má být dobrý, a jaký vůbec pro dané účely má a může být. Tato otázka platí obecně a v souvislosti s problémem kanonizace současné literatury pak zvláště naléhavě.

Výraz kánon pochází ze staré řečtiny a původně byl používán se substantivními významy „pravidlo“ či „měřítko“ a s adjektivními „správný“ či „rozhodnutý“. V oblasti literatury původně označoval biblický kánon, tj. texty přijaté a uznané jako součást *Bible*. Od druhé poloviny 18. století, kdy uvažování o literatuře probíhá již v národně koncipovaných celcích, se výraz kánon prosazuje i širše: označuje díla vybraná, jež jsou hodna zřetele a jsou pro danou oblast národní literatury vnímána jako podstatná. Již v té době se totiž ukazuje, že celek národní literatury je příliš rozsáhlý, abychom mohli mluvit o všech textech a čekali, že všichni zúčastnění je budou znát, respektive vědět, o čem že se

vlastně mluví. A právě v tomto pojetí, které směřuje autoritativnost (daná instituce, tvořící kánon, říká, že toto je podstatné) a pragmatickou dimenzi (možnost rozumění, kdy zmíněný titul čtenáři či posluchači umožní, aby mu v hlavě něco — mentální obraz — naskočilo), prochází výraz kánon již jako pojem celým 19. a valnou částí 20. století. Je v pozadí Goethovy představy „Weltliteratur“ a je i — byť nepsanou — součástí všech rozsáhlých dějin národních literatur, včetně dějin literatury české (Jakubec, Vlček, A. Novák): i jejich vývojový výklad je založen na výběrovosti na předpokladu, že jsou díla neopomenutelná a opomenutelná — a ta druhá v dějinách literatury obvykle přítomná nejsou. Je nicméně jasné, že každý autor literárních dějin (ale i každý učitel) má jinou představu, proč to či ono nemá být vynecháno: někdy je to vývojová podnětnost (zakládá produktivní žánr; přichází autor se zcela novou poetikou či tematikou), jindy výrazný dobový ohlas (pozitivní, ale i negativní), jindy nadčasová schopnost díla (čte se „dobře“, „zajímavě“ i po desetiletích a bez nutnosti zevrubného povědomí o kontextu, do něhož v době napsání či prvního vydání vstoupilo).

V západním uvažování o literatuře se rozhořela vydatná polemika ohledně literárního kánonu na konci 70. let 20. století a tato polemika stále ještě mohutně doutná. Jádrem debaty se stala otázka, co a koho že takový literární kánon vlastně reprezentuje. Feministky argumentovaly, že jde o kánon bílých mužů (a dosáhly rozšíření o položky děl ženských autorů), afro-američané poté namítli, že jde o kánon bílých lidí (a dosáhli rozšíření o zástupce černošské a později i hispanšské či mišenecké literatury). Zástupci menšinových politických orientací viděli kánon jako příliš heterosexuálně orientovaný, marxistům zase málo reprezentoval společenskou třídu neintelektuální. Školské instituce, v jejichž prostředí je kánon nejvíce potřeba, reagovaly neustálým rozšiřováním: je to logická obrana proti obvinění, že někoho cíleně vynecháte. Ale právě ve škole se ukázalo, že namísto kýženého stavu, kdy už všichni budou spokojeni a „zastoupeni“, nastal problém: soupis kanonických děl nabobtnal natolik, že se stal pro výuku na středoškolské i univerzitní úrovni nepoužitelným. Nešlo již „odučit“ všechna kanonická díla a výuka musela nabízet individuálně koncipované fragmenty: výběry vytvořené na základě nějaké (žánrové, tematické, kulturní, dobové) spojitosti.

U nás v dané době ještě vládly „seshora“ nařízené seznamy povinné četby, jež byly utvořeny podle představy o ideologické hodnotě vybraných děl, uspořádaných chronologickou vývojovou linií. Proto se v patnácti letech na střední škole četla Němcová *Babička*, byť povinni čtenáři měli zcela jiné zájmy a problémy než ty, jež by jim umožnily docenit koncept idylky a moudrého stáří. S pádem komunismu se tyto seznamy vytratily a na jejich místě zůstalo velké prázdno: čtete si, co uznáte za vhodné, případně co vám váš pedagog doporučí. Dodnes proto uchazeči o studium na FF UK předkládají seznamy, v nichž figurují Karel Štorkán, Stanislav Rudolf, Danielle Dušková, Ota Dub a další. Údajně jim to doporučil jejich učitel, neboť je to bude bavit. Na otázku, zda tomu tak bylo, ochotně či rozpačitě přiznávají, že moc ne.

Kánon má tedy i v naší tradici jisté autoritářské zabarvení. Je vnímán jako institucionální doporučení toho nejstíhání, že co následuje za superlativním prefixem, je obvykle nejisté a nezřetelné: nejlepší? nejhodnotnější? nejdůležitější? nejpodstatnější? V nynějším pojetí má ale kánon především **instrumentální (pragmaticko-komunikační) funkci**: umožňuje nám o literatuře mluvit za pomoci odkazování ke konkrétním titulům či autorským jménům. Pro úspěšnou komunikaci se totiž potřebujeme pohybovat ve výrazovém repertoáru, který posluchačům či čtenářům bude odkazovat k alespoň trochu zřetelným mentálním obrazům. Říkám-li třeba „pozitivní a negativní pár protagonistů, jako je tomu například v *Anně Kareninové*“, předpokládám, že vnímající mají alespoň jisté povědomí o tom, o čem daný román je. Tento předpoklad si mohou nárokovat: mohou implikovat, že pokud nevědí ani toto, nemá cenu, abychom spolu o problému mluvili. Když jako odkaz na něco, co se má znát, použijí báseň, vydanou poprvé a jedinkrát v Lešehradově sbírce *V dnech šerých* (1901), vnímatele diskriminují a z dialogického rozumění se stává monolog. Proto je kánon dobrý: je pro každou instituci dohodnutým souborem dat, o nichž se domníváme, že jsou pro naše společné proniknutí do problematiky nezbytná. A jak dobře víme, nezáleží zas až tak úplně na tom, kdo dané dílo zná z četby a kdo jen zprostředkovatelskou čtenářskou zkušeností, stará tři čtyři roky, bývá často slabší než zprostředkované povědomí, jež v myslí utkvělo ve své komplexnosti.

Kánon má pochopitelně i svoji funkci **reprezentativní**: nabízí nám — v ideálním případě metodologicky promyšlenou a sofistikovanou — redukci skladiště literárních textů. Právě z ohledu nepatřičné reprezentativnosti bývají obvykle vzneseny vůči jakémukoli kánonu výhrady a požadavky: ten tam být má a není, ten má být zastoupen něčím úplně jiným, ten tam být vůbec nemá. Bohužel tyto výtky jsou obvykle vzneseny intuitivně, obdobně jako má v hospodě každý svůj názor na správné složení fotbalové reprezentace. Kanonizaci se totiž různý materiál poddává různě: „ideální“ jsou autoři, u nichž dvě, tři či čtyři díla výrazně vyčnívají nad ostatními, jsou vyložitelná jako „zlomové body“, „mezničky“. Naproti tomu se kanonizaci vzpírají autorská díla rozsáhlá a bez zjevné a sdílené hierarchie (Vrchlický, Vančura, Karel Čapek), stejně jako díla, která nemají autorské knižní vydání

(většina Haškových povídek): kanonizujeme pak knihu danou dohromady editorem, nikoli autorský text v pravém slova smyslu — kanonickým se stává knižní titul, který autor nikdy takto nenapsal a nekoncipoval. A třeba u Vrchlického je přitom řada výborů vydatnějších a čitelnějších než celky původních sbírek. Falešný je i předpoklad, že „velikost“ či „vliv“ autora má vyjadřovat kvantita jeho zastoupení v kánonu: rozsáhlé zastoupení v kánonu často vzniká z nemožnosti autorské dílo zredukovat: kterou z Březinových sbírek vybrat, shodneme-li se, že tento básník má být adekvátně zastoupen dvěma tituly?

Podstatná je i další pragmatická dimenze: dostupnost. Instituce si může vytvořit ideální kánon, kde v rámci světové literatury jistě má být Dantova *Božská komedie* či Miltonův *Ztracený ráj*. Bude to pěkně vypadat, ale komunikační využití selhává, neboť jde o texty nedostupné buď vůbec, nebo v dobrých překladech. Totéž se týká básníků světové literatury: málokdy se překládá původní sbírka, většinou je dostupný výbor z tvorby, čili opět něco, co daný autor takto nekoncipoval. A podobný problém se týká i nepříliš často vydávaných textů starší české literatury.

Problémů — jak je patrné — nastává celá řada. Ke kanonizaci se využívá seznam: jméno autora a titul díla. Často by ale bylo třeba upřesnit, které vydání: pod titulem *Slávy dcera* či *Slezské písně* najdeme nejrůznější, kvantitou i kvalitou podstatně odlišná vydání. A mohli bychom pokračovat. Nicméně podstatnější asi je, že kánon dané instituce (pro „teď a tady“) si musí nárokovat v rámci reprezentativnosti zastoupení od nejstarších textů po nejsoučasnější, musí zahrnovat široké spektrum žánrů i témat, ale také hned několik selektivních filtrů: to, co se nám dnes jeví jako estetická hodnota textu; to, co dějinně vnímáme jako vývojově podstatné; to, co je v dané instituci pro její účely nějak využitelné. Proto se kanonizuje i vzorek budovatelských románů z 50. let 20. století: není to nijak fascinující četba, ale je užitečná pro uvědomění si faktu, kam až naše společnost v 50. letech došla.

Svůj literární kánon by tedy měla mít každá škola — říkala by potenciálním zájemcům i veřejnosti: „My zde pro výuku literatury používáme ty a ty texty, protože s pomocí jejich znalosti jsme schopni učit to a to; tyto texty teď vnímáme jako podstatné.“ Vznikl by tím prostor pro individualizaci dané školy, ale prolutím všech kánonů by se také dalo zjistit, co současní čeští učitelé vnímají jako výukově důležitá díla. Procházka po webových stránkách středních škol mi nicméně říká, že až na pár výjimek tomu tak vůbec není. Učí se česká a světová literatura „tak vůbec“. V hospodě se komunita štamgastů obvykle účinně brání, pokud komunikace selhává: tohle nám sem netahej, o tom my nic nevíme, na to nemáme názor. Škola by — už jen z důvodů smysluplné komunikace — měla fungovat obdobně.

PRO DALŠÍ STUDIUM

Bloom, Harold: *Kánon západní literatury. Knihy, které prošly zkouškou věků*. Praha, Prostor 2000.

Česká literatura 55, 2007, č. 2 (blok článků o literárním kánonu).

Bílek, Petr A.; Janoušek, Pavel; Šmahelová, Hana; Papoušek, Vladimír; Tureček, Dalibor: *Literatura a kánon*. Praha, FF UK 2007.